

KS. DARIUSZ KWIATKOWSKI
Poznań, UAM

RECEPCJA KONSTYTUCJI O LITURGII *SACROSANCTUM CONCILIUM* W KATECHIZMIE KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Celem soborowej Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* było wytyczenie dróg do przeprowadzenia reformy liturgii w Kościele. Dokument ten dał nam także opisową teologiczną definicję liturgii, która stała się fundamentem i punktem wyjścia do przeprowadzenia reformy liturgii. Konstytucja od samego początku umieszcza liturgię jako wydarzenie zbawcze, dokonujące się w historii zbawienia. W ten sposób podkreślony zostaje bardzo istotny element liturgii, która widziana jest jako miejsce, w którym aktualizuje się zbawienie człowieka. Liturgia jest aktualizacją misterium zbawczego Chrystusa i w tym znaczeniu także ona staje się wydarzeniem będącym częścią historii zbawienia. Dziś liturgia, tak jak Chrystus, jest wydarzeniem zbawczym, w którym nieustannie dokonuje się wypełnienie wszystkich dawnych zapowiedzi i obietnic dotyczących Chrystusa i zbawienia. Można powiedzieć, że jest ona syntezą historii zbawienia, ponieważ gromadzi w sobie zapowiedź i wypełnienie. Trzeba jednak dodać, że jest także ostatnim momentem tej historii, gdyż jej zadaniem jest doprowadzenie do końca każdego człowieka i całą ludzkość do pełnego zjednoczenia z Chrystusem.

Liturgia jest wydarzeniem zbawczym nieustannie obecnym w życiu Kościoła. Dzięki niej Kościół żyje, uświęca się i zmierza do ostatecznego celu, którym jest zbawienie. Mając świadomość, że liturgia jest źródłem i szczytem życia Kościoła, jest czymś zrozumiałym, że znajduje się ona w sercu kościelnego nauczania. W tym kontekście nie mogło zabraknąć miejsca dla liturgii w Katechizmie Kościoła Katolickiego, który ukazał się trzydzieści lat po rozpoczęciu obrad Soboru Watykańskiego II.

Jan Paweł II w konstytucji apostolskiej *Fidei depositum* (11.10.1992), ogłaszającej nowy Katechizm Kościoła Katolickiego, napisał:

Każdy katechizm powinien wiernie i w sposób uporządkowany przedstawiać nauczanie Pisma Świętego, żywej Tradycji w Kościele i autentycznego Urzędu Nauczycielskiego, a także duchowe dziedzictwo Ojców, Doktorów i świętych Kościoła, by umożliwić lepsze poznanie tajemnic chrześcijańskich i ożywić wiarę Ludu Bożego. Musi brać pod uwagę wyjaśnienia nauki, które w ciągu dziejów Duch Święty wskazał Kościołowi. (...) Katechizm zawiera zatem rzeczy nowe i stare (por Mt 13,52), ponieważ wiara pozostaje zawsze ta sama, a zarazem jest źródłem wciąż nowych światła.

Nauczanie Soboru Watykańskiego II oraz Katechizm Kościoła Katolickiego wpisują się w żywą Tradycję Kościoła. Celem artykułu jest przedstawienie obecności

soborowej Konstytucji o liturgii w Katechizmie Kościoła Katolickiego. Najpierw zwrócimy uwagę na „liturgiczną” strukturę Katechizmu, a następnie wskażemy, w jaki sposób Katechizm przyjął i rozwinął teologię liturgii zawartą w *Sacrosanctum Concilium*. Należy także zwrócić uwagę na inny kontekst znaczeniowy i historyczny obu dokumentów.

1. „Liturgiczna” struktura Katechizmu Kościoła Katolickiego

Dokładna analiza struktury Katechizmu Kościoła Katolickiego pozwala zauważyć, że wpisuje się ona w opisową definicję liturgii umieszczoną w Konstytucji o liturgii. W numerze siódmym dokumentu czytamy:

Słusznie zatem uważa się liturgię za wypełnianie kapłańskiej funkcji Jezusa Chrystusa. W niej przez znaki dostrzegalne wyraża się i w sposób właściwy dla poszczególnych znaków dokonuje uświęcenie człowieka, a Mistyczne Ciało Jezusa Chrystusa, to jest Głowa ze swymi członkami, sprawuje pełny kult publiczny¹.

W definicji tej można wyróżnić trzy rzeczywistości: misterium, celebrację i chrześcijańskie życie. Misterium pojawia się w pierwszej części definicji, która mówi, że liturgia jest wypełnianiem kapłańskiej funkcji Chrystusa. W Jezusie Chrystusie spełniły się wszystkie zbawcze plany Boga. Na obecnym etapie historii zbawienia Chrystus kontynuuje swoją zbawczą misję w liturgii. Tutaj uobecnia się misterium. Wyjaśniając to pojęcie, trzeba odwołać się do nauczania Odo Casela, który precyzyjnie je wyjaśnił. Według niego potrójny jest sens Bożego misterium. Najpierw jest nim Bóg sam w sobie i Jego zbawcze plany, potem misterium stał się Jezus Chrystus i w końcu misterium to także kontynuacja zbawczego dzieła Jezusa w liturgii. Można powiedzieć, że misterium jest całą historią zbawienia². Odo Casel stwierdza:

Dopiero na końcu czasów zbawczy plan Boga zostanie zamknięty przez jawną Paruzję. W międzyczasie Kościół żyje w wierze i w misteriach kultu Chrystusa. Te misteria kultu są wynikiem i zastosowaniem misterium Chrystusa. Bóg, który się objawił przez Człowieka Chrystusa, działa także po wywyższeniu Chrystusa, i dopiero teraz właśnie, przez Arcykapłana Chrystusa, działa dalej na ziemi, a mianowicie według zwyczajnej ekonomii kościelnego pośrednictwa łaski, przez misterium kultu, które nie jest niczym innym, jak działającym dalej na ziemi Bogiem Człowiekiem³.

Druga część definicji mówi, że w liturgii przez widzialne znaki dokonuje się uświęcenie człowieka. Możemy tutaj mówić o widzialnej części liturgii, czyli o celebracji. Celebracje liturgiczne są wypełnione znakami i symbolami, poprzez które działa Chrystus i Kościół. Celebracja staje się widzialnym przedstawieniem niewidzialnej rzeczywistości. Jest ona widzialnym aktem kultu chrześcijańskiego, które

¹ KL 7.

² Por. O. CASEL, *Chrześcijańskie misterium kultu*, tł. M. Wolnicki, Kraków 2000, s. 64–75.

³ *Tamże*, s. 101.

obejmuje zbawcze działanie Boga w Chrystusie oraz odpowiedź ludu zgromadzonego na liturgicznej celebracji⁴

Ostatnia część definicji mówi o pełnym kulcie wykonywanym przez Mistyczne Ciało Jezusa Chrystusa, czyli Głowę i Jego członków. Odpowiedzią na zbawcze działanie Chrystusa w liturgii jest uczestnictwo Kościoła w kulcie. Dotykamy w tym miejscu chrześcijańskiego życia. Odpowiedzią na dar zbawienia jest chrześcijańska modlitwa i życie zgodne z Ewangelią.

Przejdźmy teraz do struktury Katechizmu Kościoła Katolickiego. Pierwsza część została zatytułowana: *Wyznanie wiary*. W tej części mamy wyjaśnienie najważniejszych pojęć oraz prawd chrześcijańskiej wiary. Moglibyśmy je określić jako misterium, ponieważ prawdy te ukazują i streszczają całą historię zbawienia: od stworzenia świata aż do Paruzji. W centrum tejże historii jest zbawcze dzieło Jezusa Chrystusa. Druga część KKK nosi tytuł: *Celebracja misterium chrześcijańskiego* i ukazuje naturę liturgii oraz omawia ekonomię sakramentalną Kościoła. Ta część Katechizmu wyraźnie nawiązuje do drugiej części definicji liturgii z *Sacrosanctum Concilium*, którą zatytułowaliśmy: „celebracja”. Trzecia część KKK: *Życie w Chrystusie* oraz czwarta: *Modlitwa chrześcijańska*, odnoszą się do codziennego chrześcijańskiego życia. Katechizm przypomina, że odpowiedzią na dar zbawienia jest życie w Chrystusie, czyli życie zgodne z zasadami moralnymi Ewangelii, oraz nieustanny dialog z Bogiem, który odbywa się przez modlitwę. Podsumowując, możemy stwierdzić, że w strukturze KKK, podobnie jak w *Sacrosanctum Concilium*, są obecne trzy rzeczywistości: misterium, celebracja i chrześcijańskie życie. Misterium chrześcijańskie jako przedmiot wiary (misterium) jest celebrowane i przekazywane w celebracjach liturgicznych (celebracja), i jest obecne w chrześcijańskim życiu, wyrażającym się w życiu dzieci Bożych wołających na modlitwie do Boga: *Abba* (chrześcijańskie życie). Mamy tutaj do czynienia z jednością trzech zasad: *lex credendi = lex orandi = lex vivendi (agendi)*⁵

Jan Paweł II w konstytucji *Fidei depositum* podkreśla nierozdzielność jedność wszystkich czterech rzeczywistości zawartych w Katechizmie. Papież pisze:

Wszystkie cztery części są ze sobą wzajemnie powiązane: misterium chrześcijańskie jest przedmiotem wiary (część pierwsza); jest ono celebrowane i przekazywane przez czynności liturgiczne (część druga); jest obecne, by oświecać i umacniać dzieci Boże w ich działaniu (część trzecia); stanowi podstawę naszej modlitwy, której uprzywilejowaną formą jest „Ojcze nasz”; jest przedmiotem naszego błagania, uwielbienia i wstawiennictwa (część czwarta).

⁴ Por. B. NADOLSKI, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 212–214.

⁵ Por. A.M. TRIACCA, *L'economia sacramentale*, w: *Catechismo della Chiesa Cattolica. Testo integrale e commento teologico*, Città del Vaticano 1994, s. 842–852.

2. Różne konteksty znaczeniowe i historyczne Konstytucji o liturgii i Katechizmu Kościoła Katolickiego

Głównym celem reformy liturgicznej przygotowywanej dużo wcześniej przez ruch liturgiczny i wyrażonej w Konstytucji o liturgii było doktrynalne, pastoralne i duchowe odnowienie życia w Kościele poprzez czynne, świadome, aktywne i owocne uczestnictwo w liturgii. W realizacji założonego celu miało pomóc nowe i przede wszystkim pogłębione teologicznie ujęcie liturgii. Ubogacenie doktrynalne jest może najmniej widoczne, ale z całą pewnością podstawowe dla dokonania prawdziwej odnowy. Sobór umieścił liturgię w przestrzeni dokonującej się nieustannie historii zbawienia. Według definicji liturgii uświęcenie człowieka i oddawanie kultu stanowią dwa konstytutywne i nawzajem się warunkujące elementy liturgii.

Sobór Watykański II, chcąc odnowy życia religijnego, stał się soborem pastoralnym. W zakresie reformy liturgicznej odkryto na nowo zasadę *liturgia semper reformanda*. Przyszedł czas zerwania z uniformizmem i potrydenckim modelem kultu, którego nie wolno było zmieniać i dostosować do konkretnych warunków kulturowych różnych narodów. Pastoralne podejście do liturgii miało przywrócić ją człowiekowi, aby pełniej mógł z niej czerpać łaski⁶. W tym celu należało dokonać uproszczenia obrzędów, znaków, modlitw, aby jaśniej wyrażały święte tajemnice i były zrozumiałe dla uczestniczących w liturgii. Zmiany nie mogły oznaczać anarchii i całkowitej wolności, dlatego zostały wyznaczone granice określone ogólnym stwierdzeniem:

Liturgia bowiem składa się z części niezmiennej, pochodzącej z Bożego ustanowienia, i z części podlegających zmianom. Części te z biegiem czasu mogą, lub nawet powinny, być zmieniane, jeżeli wkładają się do nich elementy, niezupełnie odpowiadające wewnętrznej naturze samej liturgii, albo jeżeli te części stały się mniej odpowiednie⁷

Zmiany miały doprowadzić do świadomego, czynnego, społecznego, wewnętrznego i zewnętrznego, pobożnego i owocnego uczestnictwa w liturgii. W związku z tym wprowadzono do liturgii zrozumiały język, poszerzono miejsce dla słowa Bożego, dokonano rewizji obrzędów i formuł modlitewnych, tak by charakteryzowały się szlachetną prostotą, komunikatywnością i miały wymiar kerygmaticzny. W konsekwencji doprowadziło to do wprowadzenia języków narodowych i opracowania nowych ksiąg liturgicznych. Konstytucja wskazała ogólne zasady przygotowania nowych ksiąg liturgicznych. Wprowadzenie języków ojczystych szeroko otworzyło drzwi dla inkulturacji liturgii i dostosowania obrządku rzymskiego do różnych tradycji Kościołów lokalnych⁸

⁶ Por. KL 21.

⁷ Por. *tamże*.

⁸ Por. S. CZERWIK, *Wprowadzenie do Konstytucji o liturgii świętej*, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 32–34.

Soborowe rozumienie liturgii jako zbawczego dialogu dokonującego się między Bogiem i człowiekiem było punktem wyjścia dla jeszcze innych wytycznych pastoralnych. Przede wszystkim Konstytucja zaleciła przywrócenie czytań biblijnych we wszystkich celebracjach liturgicznych, podkreślając, że „w liturgii obrzęd i słowo są ze sobą ściśle związane”⁹ Teksty biblijne powinny stać się źródłem dla przepowiadania, śpiewu liturgicznego, modlitwy indywidualnej i wspólnotowej, a także miały być „komentarzem” wyjaśniającym znaczenie czynności i znaków liturgicznych¹⁰ W dalszej perspektywie rozumienie liturgii jako dialogu wskazywało na konieczność uczenia wiernych umiejętności słuchania liturgii oraz umiejętności odpowiadania i współdziałania. Wszystko miało służyć pogłębionemu uczestnictwu wiernych w celebracjach liturgicznych, którego konsekwencją miało być pogłębione życie chrześcijańskie.

Katechizm Kościoła Katolickiego powstał prawie trzydzieści lat po uchwaleniu Konstytucji *Sacrosanctum Concilium*. W tym miejscu należy pamiętać, że podstawowe konteksty historyczne i znaczeniowe obu dokumentów są różne. Konstytucja w sposób bardzo zwięzły przedstawia naukę liturgii, jej rolę w życiu Kościoła oraz główne zasady postulowanego przez Sobór odnowienia liturgii. Katechizm rozwija i ubogaca nowymi elementami naukę Konstytucji. Poza tym KKK nie zajmuje się tylko kwestiami związanymi z liturgią Kościoła, ale daje wykład jego wiary i moralności oraz wyjaśnia sens chrześcijańskiej modlitwy. Konstytucja o liturgii w wielu kwestiach spornych musiała znaleźć kompromisowe rozwiązania. Można tu wymienić choćby wprowadzenie języków narodowych do liturgii, przywrócenie koncelebracji, możliwość udzielania Komunii św. pod obiema postaciami czy zakres uprawnień organów władzy w Kościołach partykularnych. Katechizm miał te kwestie już rozwiązane i nie musiał się nad nimi zastanawiać i szukać nowych rozwiązań. Można powiedzieć, że „Katechizm jest w pokojowym posiadaniu liturgii odnowionej, a zagadnienia, które trzydzieści lat temu były przedmiotem ostrych sporów, uważa się za rozwiązane”¹¹

Celem Konstytucji o liturgii była przede wszystkim reforma obrządku rzymskiego i stąd nie sięgała ona do formuł i czynności bogatych i zróżnicowanych formuł i czynności liturgii wschodnich. Katechizm, korzystając z bogactwa odnowionego rytu rzymskiego, mógł pójść dalej i ukazać celebrację chrześcijańskiego misterium w całym Kościele. Stąd korzysta z ogromnego skarbcza liturgicznego Kościoła wschodniego, zwłaszcza z tradycji aleksandryjskiej i syryjskiej oraz pism Ojców Kościoła. Czyni to przy okazji omawiania pneumatologicznego wymiaru liturgii (1091–1109), kultu ikon (1159–1162), czy formuł modlitw do Matki Najświętszej (2673–2679).

⁹ KL 35.

¹⁰ Por. KL 24.

¹¹ P. JOUNEL, *La liturgie dans le Catéchisme de l'église Catholique*, Not 29 (1993), nr 322/5, s. 268.

Konstytucja *Sacrosanctum Concilium* była pierwszym dokumentem, który przedstawiał całościowo teologiczną i pastoralną wizję liturgii oraz wskazał kierunki dokonywanych reform. W chwili ukazania się Katechizmu Kościoła Katolickiego były wydane niemal wszystkie odnowione księgi liturgiczne. W międzyczasie ukazała się ogromna ilość dokumentów liturgicznych wydawanych przez papieży i Stolicę Apostolską. Również z tego bogactwa zawartego w księgach liturgicznych i dokumentach Kościoła Katechizm mógł w pełni korzystać. Stąd KKK wykorzystuje nie tylko teologiczne treści Konstytucji o liturgii, ale także inne dokumenty ogłoszone po Soborze, wstępy teologiczno-pastoralne umieszczone we wzorcowych łacińskich wydaniach ksiąg liturgicznych (*editio typica*) oraz formuły euchologiczne i czytania biblijne proponowane przez poszczególne obrzędy. Warto zwrócić uwagę, że Katechizm zawiera 42 cytaty z Mszału Pawła VI, 27 cytatów z rytuałów i 13 z *Liturgii godzin*¹².

To krótkie porównanie obu dokumentów pozwala zobaczyć bardzo różne konteksty znaczeniowe i historyczne Konstytucji o liturgii i Katechizmu Kościoła Katolickiego. Katechizm, bazując na Konstytucji i innych dokumentach, mógł bardziej wnikliwie zagłębić się tajemnicę celebracji chrześcijańskiego misterium. Celem Katechizmu była interioryzacja odnowionej liturgii, prowadząca do bardziej świadomego i pełnego uczestnictwa w niej przez wiernych.

3. Pogłębione treści nauki o naturze liturgii i jej miejscu w życiu Kościoła w Katechizmie Kościoła Katolickiego

W drugiej części Katechizmu Kościoła Katolickiego, zatytułowanej: *Celebracja misterium chrześcijańskiego*, soborowa Konstytucja o liturgii jest cytowana 68 razy: we wstępie — 7 razy, w rozdziale: *Ekonomia sakramentalna* — 39 razy i w dziale: *Siedem sakramentów Kościoła* — 22 razy.

Ograniczenia ramowe artykułu nie pozwalają na przedstawienie i omówienie wszystkich nowych i pogłębionych treści dotyczących teologii liturgii obecnych w Katechizmie Kościoła Katolickiego. Dokonując selektywnego wyboru, wydaje się, że najbardziej zostały pogłębione treści dotyczące trynitarnego, chrystologicznego, pneumatologicznego i eklezjalnego wymiaru liturgii. Najpierw Katechizm stwierdza, że liturgia jest dziełem Boga spełnionym w Jezusie Chrystusie. Jest to dzieło odkupienia człowieka całkowicie wypełnione przez Chrystusa Arcykapłana i kontynuowane przez Niego w Kościele, z Kościołem i przez Kościół¹³. W dalszej

¹² Por. S. CZERWIK, *Pojęcie liturgii według dokumentów reformy soborowej i nowego Katechizmu Kościoła Katolickiego*, w: J.J. KOPEĆ, H. SOBECZKO, R. PIERSKAŁA (red.), *Misterium liturgii w Katechizmie Kościoła Katolickiego*, Opole 1995, s. 17–18.

¹³ Por. KKK 1069–1075.

części Katechizm przypomina, że w dniu Pięćdziesiątnicy Kościół został ukazany światu. Wtedy rozpoczął się czas Kościoła, w którym dzięki obecności i działaniu Ducha Świętego Chrystus ukazuje, uobecnia i przekazuje swoje dzieło zbawienia przez liturgię Kościoła. Jego zbawcza działalność prowadzi ludzkość do całkowitej jedności z Bogiem Ojcem¹⁴. Wyraźnie widzimy w liturgii działanie i obecność czterech podmiotów: Boga Ojca, Boga Syna, Boga Ducha Świętego i Kościół.

3.1. Obecność i działanie Boga Ojca

Katechizm Kościoła Katolickiego przedstawia obecność i działanie Trójcy Świętej w liturgii jako błogosławieństwo rozumiane w biblijnym sensie. Liturgia jest błogosławieństwem zarówno w nurcie zstępującym (zbawczym), jak i w nurcie wstępującym (kultycznym). Katechizm podkreśla, że błogosławieństwem są przede wszystkim działania Boga Ojca, czyli Jego słowo i czyn, które dają życie. Dokument przypomina różne biblijne wydarzenia, które związane są z Bożym błogosławieństwem. Można wymienić choćby niektóre: stworzone zwierzęta (Rdz 1,22), stworzenie mężczyzny i kobiety (Rdz 1,28), błogosławieństwo Noego po potopie (Rdz 9,1), błogosławieństwo Abrahama (Rdz 12,2), wyjście Izraelitów z Egiptu, Przyjście, wejście do Ziemi Obiecanej (Pwt 30,16)¹⁵

Według Katechizmu biblijne błogosławieństwo obejmuje także nurt laudatywny. Kościół, biorąc przykład z Jezusa, który błogosławi Ojca (Łk 10,21), również składa uwielbienie i dziękczynienie za otrzymany dar zbawienia. Kościół zgromadzony na liturgii składa Bogu Ojcu Ofiarę Jego Syna i przyzywa nad nią Ducha Świętego, błagając, aby Boże błogosławieństwa przyniosły owoce ku chwale majestatu Jego łaski. Liturgia staje się nieustanną adoracją, uwielbieniem i dziękczynieniem Kościoła skierowanym do Boga Ojca za dar Jego niewypowiedzianej obecności¹⁶

Liturgia Kościoła jest nieustannym przepływem błogosławieństwa, w które zaangażowana jest cała Trójca Święta wraz z Kościołem. W KKK czytamy:

W liturgii Kościoła błogosławieństwo Boże jest w pełni objawiane i udzielane: Ojciec jest uznawany i adorowany jako Źródło i Cel wszelkich błogosławieństw stworzenia i zbawienia; w swoim Słowie, które dla nas przyjął ciało, umarło i zmartwychwstało, napełnia nas swoimi błogosławieństwami i przez nie rozlewa w naszych sercach Dar, który zawiera wszystkie dary: Ducha Świętego¹⁷

3.2. Dzieło Chrystusa w liturgii

Konstytucja *Sacrosanctum Concilium* wskazała cztery formy obecności Chrystusa w liturgii. O Jego obecności i działaniu mówi także Katechizm Kościoła Kato-

¹⁴ Por. KKK 1076.

¹⁵ Por. KKK 1080–1081.

¹⁶ Por. KKK 1082–1083.

¹⁷ KKK 1082.

lickiego. Podejmując to zagadnienie, KKK mocniej niż Konstytucja podkreśla obłubieńczy charakter obecności Chrystusa w liturgii. Z obłubieńczej więzi Chrystusa ze swą Małżonką – Kościołem wypływa zarówno Jego działanie uświęcające, jak i kult, jaki oddaje On Ojcu wraz ze swą Oblubienicą¹⁸

Według Katechizmu sakramenty Kościoła są przedłużeniem czynów spełnianych przez Jezusa w czasie Jego życia na ziemi i są teraz jakby „mocami wychodzącymi” z Ciała Chrystusa, który leczy nas z ran zadanych przez grzechy i daje nam życie¹⁹. Liturgia Kościoła ma charakter sakramentu, który ożywia ludzkość mocą pochodzącą z umęczonego i uwielbionego człowieczeństwa Syna Bożego. Łaska Chrystusa obecnego w liturgii obejmuje całego człowieka, który jest istotą psychofizyczną²⁰.

Chrystus w ustanowionych przez samego siebie sakramentalnych znakach uobecnia i aktualizuje przez liturgię i w liturgii jedyne i niepowtarzalne wydarzenie swojej „godziny” (por J 13,1; 17,1). Jest to godzina Jego śmierci, złożenia w grobie, zmartwychwstania i wstąpienia do nieba, aby zasiąść po prawicy Ojca. To, że Jego dzieło zbawcze jest obecne i nieustannie trwa w Kościele, jest możliwe dzięki sukcesji apostoelskiej, która na obecnym etapie historii zbawienia podtrzymuje całe życie liturgiczne Kościoła. Sukcesja apostoelska ma wymiar sakramentalny, ponieważ jest przekazywana przez przyjęcie sakramentu święceń²¹.

3.3. Duch Święty w liturgii

Soborowa Konstytucja o obecności i działaniu Ducha Świętego wypowiada się tylko w jednym miejscu, mówiąc, że wszystkie dzieła liturgiczne dokonują się w mocy Ducha Świętego²². Natomiast KKK posłannictwo Ducha Świętego w liturgii omawia bardzo szeroko. Najpierw czytamy:

W liturgii Duch Święty jest wychowawcą wiary Ludu Bożego, sprawcą „cudownych dzieł Bożych”, którymi są sakramenty Nowego Przymierza. Jest pragnieniem i dziełem Ducha w sercu Kościoła, abyśmy żyli życiem Chrystusa Zmartwychwstałego. Gdy spotyka On w nas odpowiedź wiary, którą wzbudził, urzeczywistnia się prawdziwe współdziałanie; przez nie liturgia staje się wspólnym dziełem Ducha Świętego i Kościoła²³

W dalszej części Katechizmu bardzo szczegółowo omawia obecność i działanie Ducha Świętego w liturgii. Wykład Katechizmu w tej kwestii można ująć w czterech zasadniczych tezach. Najpierw Duch Święty przygotowuje Kościół na spotkanie z Jezusem Chrystusem. KKK przypominał, że Duch Święty wypełnia w ekonomii sakramentalnej figury Starego Przymierza. Liturgia Kościoła zachowuje i korzysta ze skarbcza kultu starotestamentalnego: teksty biblijne, modlitwa psalmów czy pa-

¹⁸ Por. KKK 1088–1089.

¹⁹ Por. KKK 1115–1116.

²⁰ Por. CZERWIK, *Pojęcie liturgii według dokumentów reformy soborowej*, s. 20.

²¹ Por. KKK 1087

²² Zob. KL 6.

²³ KKK 1091.

mięć o zbawczych wydarzeniach, które znalazły swoje wypełnienie w Jezusie Chrystusie (Przymierze, Wyjście, Pascha, Królestwo i Świątynia, Wygnanie i Powrót). Istniejąca zasada harmonii i jedności obu Testamentów pokazuje, w jaki sposób figury Starego Testamentu zostały wypełnione przez Chrystusa. Na obecnym etapie zbawienia Kościoł, szczególnie w Adwencie, Wielkim Poście i w Noc Paschalną, odczytuje i przeżywa te zbawcze wydarzenia w liturgicznym „dzisiaj”. Chrześcijaństwo od początku dostrzegło Chrystusa i Jego zbawcze dzieło, będące wypełnieniem wcześniejszych obietnic, dzięki zesłaniu Ducha Świętego. Również dzisiaj Duch Święty sprawia, że Kościół odczytuje i przeżywa wielkie wydarzenia zbawcze w *hodie* swojej liturgii. Wynika stąd jasny wniosek, że znajomość wiary, życia religijnego i kultu narodu żydowskiego bardzo pomaga w głębszym zrozumieniu liturgii chrześcijańskiej²⁴. Przygotowaniu wiernych na przyjęcie Chrystusa służy także jedność zgromadzenia liturgicznego. Ona doprowadza do osobowego spotkania z Jezusem. Zgromadzenie liturgicznie czerpie tę jedność z Ducha Świętego, który gromadzi wszystkich w jednym Ciele Chrystusa. Jedność w Duchu Świętym całego zgromadzenia przewyższa związki ludzkie, rasowe, kulturowe i społeczne. Przygotowanie serc wszystkich wiernych, czyli ich dobre usposobienie, jest wspólnym dziełem Ducha Świętego i zgromadzenia, szczególnie pełniących funkcje wynikające z przyjętych święceń. Formą przygotowania do przyjęcia Chrystusa jest także wiara, nawrócenie i gotowość przyjęcia woli Boga. To wszystko sprawia łaska Ducha Świętego²⁵

Drugą przestrzeń działania Ducha Świętego w liturgii Katechizm określa stwierdzeniem: „Duch Święty przypomina misterium Chrystusa” W tej części Katechizmu czytamy:

Duch i Kościół współdziałają, by ukazać Chrystusa i Jego dzieło zbawienia w liturgii. Przede wszystkim w Eucharystii i w sposób analogiczny w innych sakramentach liturgia jest „Pamiętką” misterium zbawienia. Duch Święty jest żywą pamięcią Kościoła²⁶

Po tym stwierdzeniu podkreśla się, że Duch Święty przypomina i nade wszystko ożywia słowo Boże proklamowane w liturgii. Celem Jego działania jest przyjęcie słowa Bożego przez całe zgromadzenie i życie nim w codzienności. Duch Święty daje zdolność zrozumienia tegoż słowa zarówno czytającym, jak i słuchającym, oraz przyjęcia go do swojego życia. Głoszone słowo rodzi wiarę. Duch Święty daje łaskę wiary, czyli czynnej odpowiedzi na usłyszane słowo Boże. On ją także umacnia i sprawia jej wzrost we wspólnocie. W liturgii Kościoła Duch Święty przypomina także zbawcze czyny Jezusa Chrystusa, pośród których na pierwszym miejscu należy wymienić misterium paschalne, wspomniane w anamnezie modlitwy eucharystycznej. Duch Święty, ożywiając pamięć Kościoła, pobudza do dziękczynienia i uwielbienia²⁷

²⁴ Por. KKK 1093–1096.

²⁵ Por. KKK 1097–1098.

²⁶ KKK 1099.

²⁷ Por. KKK 1101–1103.

Według KKK Duch Święty również aktualizuje misterium Chrystusa. Liturgia Kościoła jest pamiątką, czyli uobecnieniem i aktualizacją zbawczych wydarzeń Jezusa Chrystusa. Podkreśla się, że misterium paschalne jest celebrowane, a nie powtarzane. W każdej celebracji dokonuje się wylanie Ducha Świętego, który uobecnia jedyne Misterium Chrystusa. Stąd zwraca się uwagę na rolę epiklezy w liturgii Kościoła. Ta modlitwa kapłana jest jego prośbą skierowaną do Boga Ojca, aby zesłał Ducha Świętego na rzeczy lub ludzi w celu ich przemiany. Anamneza i epikleza stoją w centrum każdej celebracji liturgicznej, a szczególnie Eucharystii. Działanie przekształcające Ducha Świętego przyspiesza przyjście Królestwa Bożego i wypełnienie się misterium zbawienia. Obecność i działanie Ducha Świętego w liturgii pozwalają wiernym już tu i teraz partycypować w doskonałej komunii Trójcy Świętej. Dzięki Niemu już teraz można otrzymać zadatek pełni obiecanego dziedzictwa²⁸.

Mówiąc o posłannictwie Ducha Świętego w liturgii, KKK zwraca uwagę, że głównym celem Ducha Świętego w liturgii jest doprowadzenie człowieka do komunii z Jezusem Chrystusem. Duch Święty został porównany do ożywczego soku płynącego w Winnym Krzewie pielęgnowanym przez Ojca. Ten „Sok” sprawia, że latorośle przynoszą obfite owoce. Liturgia jest przestrzenią, w której najbardziej urzeczywistnia się wewnętrzne współdziałanie Ducha Świętego i Kościoła. Dzięki Jego obecności Kościół staje się wielkim sakramentem Boskiej komunii, która gromadzi rozproszone dzieci. Katechizm podkreśla, że najważniejszym owocem działania Ducha Świętego w liturgii jest jednocześnie komunია z Trójcą Świętą i komunია braterska²⁹.

3.4. Eklezjalny wymiar liturgii

Konstytucja *Sacrosanctum Concilium* przypomniła, że w liturgii Kościół staje się coraz pełniej świadomy swojej istoty i posłannictwa, wyznaje, ujawnia swoją istotę i manifestuje prawdziwą swoją naturę³⁰. W liturgii ujawnia się struktura Kościoła jako społeczności hierarchicznie zróżnicowanej, jako Ciała Mistycznego, w którym wielość i różnorodność funkcji spełnianych przez poszczególne członki służy dobru całości:

Czynności liturgiczne nie są prywatnymi czynnościami, lecz uroczyste sprawowanymi obrzędami Kościoła, który jest „sakramentem jedności”, czyli ludem świętym, zjednoczonym i zorganizowanym pod zwierzchnictwem biskupów³¹

Natomiast Katechizm Kościoła Katolickiego najpierw stawia pytanie: Kto celebrowa liturgię? W odpowiedzi stwierdza, że:

Liturgia jest „czynnością” całego Chrystusa (*Christus totus*). Ci, którzy obecnie ją celebrowują — poprzez znaki, którymi się posługują — uczestniczą już w liturgii niebieskiej, gdzie celebracja w całej pełni jest komunią i świętem³².

²⁸ Por. KKK 1104–1107.

²⁹ Por. KKK 1108–1109.

³⁰ Por. KL 2.

³¹ KL 26.

³² KKK 1136.

Z tego stwierdzenia wynika, że liturgia jest ona rzeczywistością sakramentalną, wyrażającą komuniję ziemi i nieba. W czasie każdej celebracji liturgicznej wymiary niebiański i ziemski – sakramentalny łączą się ze sobą w sposób nierozdzielnie. Stąd odpowiadając na powyższe pytanie, mówi się o różnych celebransach liturgii. W tym miejscu KKK wymienia dwie grupy celebransów liturgii. Są to „Celebransi liturgii niebieskiej”³³ oraz „Celebransi liturgii sakramentalnej”³⁴. Do pierwszej grupy celebransów należą: Bóg Ojciec, Jezus Chrystus, Duch Święty, „zjednoczone” w Chrystusie oraz uczestniczący w wykonaniu Bożego planu i w uwielbieniu Boga Moce niebiańskie, postacie przedstawione językiem symbolicznym przez autora Apokalipsy jako czterej żyjący słudzy, słudzy Starego i Nowego Przymierza (wyobraża ich 24 starców), nowy Lud Boży (sto czterdzieści cztery tysiące — por. Ap 7,1-8; 14,1), a zwłaszcza męczennicy „zabici dla Słowa Bożego” (Ap 6,9-11), Najświętsza Matka Boża (Niewiasta, Oblubienica Baranka — Ap 12; 21,9), wreszcie „wielki tłum, którego nie mógł nikt policzyć, z każdego narodu i wszystkich pokoleń, ludów i języków” (Ap 7,9)³⁵. Natomiast liturgię sakramentalną „celebruje cała wspólnota, Ciało Chrystusa zjednoczone ze swoją Głową”³⁶. Oznacza to, że celebransem liturgii sakramentalnej jest całe zgromadzenie liturgiczne. Wszyscy przez chrzest uczestniczą w kapłaństwie wspólnym Chrystusa i dzięki temu stają się celebransami liturgii sakramentalnej³⁷.

Oczywiście, nazwanie całej wspólnoty ochrzczonych „celebransem” nie oznacza zrównania wszystkich jej członków. Wskazane są różne funkcje i zadania wypływające z faktu przyjętych świeceń. Mówi się także o różnych posługach. Podkreśla się jednak, że całe zgromadzenie jest „liturgiem”³⁸, zgodnie z funkcją każdego i w jedności Ducha Świętego, który działa we wszystkich. Stąd rodzi się postulat, by unikać klerykalizacji terminu „celebrans” przez rezerwowanie go jedynie dla biskupa lub prezbitera przewodniczącego celebracji. Oni są konsekrowani przez sakrament świeceń, są „ikonami” Chrystusa–Głowy, Chrystusa Kapłana³⁹.

4. Zakończenie

Katechizm Kościoła Katolickiego, który został wydany prawie trzydzieści lat po uchwaleniu konstytucji *Sacrosanctum Concilium*, dokonał interioryzacji odnowionej liturgii, prowadząc przez to do bardziej świadomego i pełnego uczestnictwa w niej wiernych. Chociaż oba dokumenty mają zupełnie inne konteksty historyczne

³³ KKK 1137–1138.

³⁴ KKK 1140–1144.

³⁵ Por. KKK 1137–1138.

³⁶ KKK 1140.

³⁷ Por. KKK 1141.

³⁸ KKK 1144.

³⁹ Por. CZERWIK, *Pojęcie liturgii według dokumentów reformy soborowej*, s. 24–25.

i znaczeniowe, to jednak wzajemnie się uzupełniają i pogłębiają. Konstytucja w sposób bardzo zwięzły przedstawiła naukę o liturgii i jej rolę w życiu Kościoła oraz wyznaczyła główne zasady odnowy liturgii. Katechizm rozwinął i ubogacił nowymi elementami naukę Konstytucji. Katechizm, korzystając z bogactwa odnowionego rytu rzymskiego, ukazał celebrację chrześcijańskiego misterium w całym Kościele.

Należy podkreślić, że Katechizm Kościoła Katolickiego posiada „liturgiczną” strukturę, gdyż są w niej obecne wszystkie elementy zawarte w opisowej definicji liturgii, którą podała konstytucja liturgiczna: misterium – celebracja – życie. W sposób szczególny, w odniesieniu do nauki o naturze liturgii i jej roli w Kościele, Katechizm pogłębił treści dotyczące trynitarnego, chrystologicznego, pneumatologicznego i eklezjalnego wymiaru liturgii.

Dziś pojawiają się głosy o konieczności dokonania kolejnej reformy liturgii, a szczególnie Mszy św. Wydaje się jednak, że Katechizm Kościoła Katolickiego jest najlepszym dowodem na to, że taka reforma reformy nie jest potrzebna ani konieczna. Katechizm w pełni zaakceptował nauczanie *Sacrosanctum Concilium* i je rozwinął oraz pogłębił. Dziś ważny jest raczej powrót do prawdziwej nauki Kościoła dotyczącej liturgii i wierność wszystkim przepisom liturgicznym danym nam przez Kościół. W tym kontekście wszyscy odpowiedzialni za kształt liturgii winni zdawać sobie sprawę, że nie są jej właścicielami i panami, ale sługami. To winno prowadzić do rzetelnej lektury Konstytucji o liturgii i Katechizmu Kościoła Katolickiego oraz innych dokumentów liturgicznych wydanych przez Kościół.

The Significance and Use of the Constitution on the Liturgy, *Sacrosanctum Concilium*, in the Catechism of the Catholic Church

Summary

The article presents the manner in which the Catechism of the Catholic Church has treated and deepened the theology of the liturgy as it is found in the Conciliar Constitution *Sacrosanctum Concilium*. The first part of the article discusses the “liturgical” structure of the Catechism of the Catholic Church. A detailed analysis of the Catechism helps us notice that this structure has become an integral part of the definition of the liturgy as it is found in the Constitution. Three realities come to the fore in both documents: mystery, celebration and Christian life. Speaking of the use and significance of the Constitution in the Catechism, one must remember the various semantic and historical contexts of both documents. This issue is explained in the second part of the article. It draws one’s attention to the fact that the Catechism could make use of both the entire theological richness contained in *Sacrosanctum Concilium* and other documents and liturgical books which have been published after Vatican II. The last part of the article presents selected detailed teachings of the Catechism about the nature of the liturgy and its role in the life of the Church. It gives special attention to the presence and action of the Most Holy Trinity in the liturgy while taking into consideration each of the divine Persons and the liturgy’s ecclesial dimension. The article ends with the conclusion that the Catechism has accepted, kept and broadened the theology of the liturgy as it is contained in the Constitution *Sacrosanctum Concilium*.